

КОБЕТЯК АНДРІЙ РОМАНОВИЧ

*Державний університет «Житомирська політехніка»,
доцент кафедри національної безпеки, публічного управління
та адміністрування, кандидат філософських наук, доцент*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЦЕРКОВ У ХХ СТ.

На початку ХХ ст. у всеправославному середовищі актуалізується ідея щодо скликання Вселенського собору, який повинен відповісти на сучасні світові проблеми, перш за все церковні. Одним із організаторів такого заходу був Константинопольський патріарх Мелетій IV, який зібрав всеправославний конгрес (першу загальну нараду) для обговорення можливостей скликати VIII Вселенського собору. Відзначимо, що РПЦ не була запрошена на нараду, можливо, через ідеологічне суперництво або складну внутрішню ситуацію, пов'язану із церковним розділенням та становленням СРСР. Крім календарної реформи та низки інших важливих питань, основним з яких була підтримка ідеї Великого собору та призначення його в 1925 р., обговорювалось питання ролі Вселенського патріарха у всеправославних ініціативах. Це мало підкріпити лідируючий статус Константинопольського патріархату, який факто залишився без пастви та на межі фізичного знищення через турецьку війну, але таким чином він мав вийти на новий, загальноправославний рівень [3, с. 131].

Мета доповіді полягає у осмисленні політичного впливу основних релігійних центрів на процес становлення нових національних незалежних церков у ХХ ст. у контексті еклезіологічної зумовленості автокефального устрою світового православ'я. Необхідно встановити не/відповідність тим механізмам управління церковною структурою, які заклали апостоли, сучасному облаштуванню Вселенської церкви.

Незважаючи на значний науковий та світський інтерес до теми дослідження сьогодні залишається низка невирішених питань щодо автокефального устрою та канонічного права християнства східного обряду стосовно уніфікованого устрою та процесів політичного впливу на їх вирішення. Крім того, невисвітлений сам автокефальний принцип існування Вселенської церкви у період ХХ ст. Наявність низки невирішених наукових проблем, стосовно автокефального устрою Вселенської церкви та необхідність уточнення співвідношення понять помісності та автокефалії значно актуалізує обрану тему. Понятійно-категоріальний апарат дослідження зазначеної проблематики визначається відсутністю уніфікованої термінології. Основна відмінність використання понятійно-категоріального апарату в автокефальній проблематиці, на нашу думку, полягає в розрізненні богослов'я православних церков, які по-різному визначають поняття автокефалії та його співвідношення з еклезіологією.

Про важливість скликання Великого Собору активно почали говорити ще наприкінці XIX ст. Такий собор є важливим не лише для православних, а й для всього християнського світу. Очевидно, що зібрати загальноцерковний, тобто Вселенський собор, наразі складно, адже значні розбіжності трьох основних гілок християнства є відчутною перешкодою. Тому доречно говорити про Всеправославний собор, як відповідь на актуальні питання життя церкви та суспільства. Значна частина канонів, тобто базових категорій церковного життя вже застаріла. У XXI ст. вони не відповідають навіть самій церковній практиці. А невиконання канонів і приписів Вселенських соборів – смертельний гріх. Відтак, є реальна необхідність осучаснити канонічний уклад сучасного життя, а це можна зробити лише на загальному Соборі [6, с. 412].

Все частіше йдеться про неможливість конкурентоздатності православ'я через консерватизм та неможливість пристосування до проблем і викликів сучасного світу. Євангеліє не дає відповіді на проблеми в глобалізованому світі. Для їх вирішення та роз'яснення необхідне Вселенське обговорення, але через неузгодження позицій окремих церков щодо важливих проблем, наприклад набуття автокефалії, Собор переноситься уже багато разів. Професор І. Власовський переконаний, що навіть серед високоосвічених церковників немає єдності в основних питаннях, які хвилюють церкву в останні десятиліття. Це розділяє єдине православне церковне тіло на різні шматки. До таких питань належить автокефальний статус [1, с. 29].

Отже, основним результатом всіх передсоборних зібрань та обговорень, що стосується проблематики проголошення нової автокефальної церкви є наступне. По-перше, автокефалія надається певній частині вже автокефальній церкві з благословенням «Матері-Церкви». По-друге, автокефалія надається соборним принципом, а вручення Томосу мають підтвердити всі Помісні церкви. Однак процедура підписання Томосу та роль Вселенського патріарха у процесі автокефалізації нової Помісної церкви до кінця не була узгоджена.

Представлений на обговорення документ «Автокефалія та спосіб її проголошення» актуалізував богословський дискурс у межах православних церков. Зокрема, представники Елладської церкви відстоювали всезагальну участь помісних церков у проголошенні нової автокефальної церкви. Однак, якщо певна група церков або Материнська церква проголосить свою Дочірню церкву незалежною – це антиканонічно. Вселенському патріархату відведено особливу роль в організації цього процесу без одноосібного права надання Томосу [4].

Натомість Руська, Румунська, Болгарська і Польська церкви відстоювали позицію, що Материнська або кириархальна церкви можуть надати незалежність своїй частині (дочірній церкві). Разом із тим, паралельно має відбуватися Всеправославне визнання новопроголошеної церкви. Важливо, що компетенція Материнської церкви розповсюджується виключно на власну територію. Тобто собор єпископів певної Помісної церкви може самостійно проголосити незалежність своєї

частини, наприклад кількох єпархій, але це рішення буде потребувати Вселенського визнання. Делегація Румунської церкви запропонувала компромісний варіант, згідно якого, «Матір-Церква» спочатку радиться з іншими Церквами-сестрами, а потім вже надає автокефалію.

Замовчуючи свою провину у зриві документу про автокефалію, який готувався зусиллями багатьох ієрархів з різних Помісних церков, російська сторона звинуватила Константинополь у одноосібному бажанні приймати рішення про автокефалію. Однак, документ був погоджений комісіями на етапі підготовки в Шамбезі. Константинополь пішов на компроміс у питанні соборного проголошення, яке є наслідком прохання дочірньої церкви до всіх Помісних церков. Далі постало питання підписів під документом. Знову відбулась дискусія про саме розташування та формулювання підписів та формули проголошення [5]. Врешті, документ не було погоджено, і він був знятий із загальної заявки на Собор.

Значною проблемою, яка створює напругу у відносинах між більшістю Помісних церков та порушує низку канонів та традицію є створення екзархату РПЦ у Африці. Об'єктивно Африканський континент ніколи не був в орбіті РПЦ і сьогодні її дії розглядаються як інтервенція на чужу канонічну територію та створення самого розколу. Постановами Вселенських соборів чітко закріплено Африканський континент за Олександрійським предстоятелем (6 правило I Вселенського собору). Таке рішення – пряме порушення загальноприйнятих священних канонів.

Рішення Синоду про створення Африканського екзархату РПЦ – це еклезіологічна криза. Відкриття паралельних юрисдикцій завжди завершує оформлення розколу. Розрив євхаристичного спілкування між РПЦ та грецькими церквами був ініційований Москвою. Подібними рішеннями церковна Москва підриває довіру до себе у православному світі. У тому числі серед тих церков, яких вона вважає своїми союзниками.

Отже, важливою подією у житті церкви став Великий Собор 2016 р., що пройшов на о. Крит. Необхідність скликання Великого Собору сьогодні дуже актуальна, адже накопилась значна кількість важливих для повноти церкви питань. У XX ст. церкви пройшли складний шлях до його підготовки, десятки зустрічей і передсоборних нарад, обговорення в різноформатних комісіях та зібрання Предстоятелів. Сторічні потуги закінчились частково зірваним Собором. Така тривала підготовка пов'язана з формуванням двох протилежних таборів, які очолюють Константинопольський та Московський патріархати. Небажання узгодити позиції церков по ключовим питанням кожного разу відтерміновували Собор. Разом із тим в контексті підготовки було напрацьовано десятки важливих документів, які отримали Всеpravославне визнання.

Важливо додати, що однією із основних проблем, яка сьогодні зачіпає інтереси всіх церковних організацій – це високий рівень політизації релігії. Церква перетворилась на інструмент впливу держави або

окремих політичних груп на народ. Політичні та державні діячі давно активно втручаються у церковні справи, це простежується ще з часів Вселенських соборів, коли імператор скликав та очолював Вселенське церковне зібрання. Політичні та геополітичні моменти значно вплинули і на проблеми набуття автокефального статусу новими церквами. Є низка випадків, коли правителі одноосібно надавали та відмінювали рішення про автокефалію, як наприклад у випадку із Болгарією. Після зміщення церковного центру православного світу до Москви, ситуація кардинально не змінилась, адже російські правителі регулярно використовували церковний чинник у власних цілях. Активний політичний момент простежується у житті церкви і у XXI ст. Яскравим свідченням цього є блокування Української автокефалії з боку РПЦ, що призвело до всеправославного розділення та антиканонічної діяльності Московського патріархату в Африці та одностороннього розриву Євхаристії.

Список використаних джерел:

1. Власовський І. Канонічні й історичні підстави для автокефалії Української Православної Церкви // Богословський Вісник (Мюнхен). – Ч. I. – 1948. – С. 29–34
2. Горево́й Д. Московський патріархат відкриває парафії в Африці. Це помста за визнання ПЦУ. URL: https://lb.ua/society/2021/12/30/502133_pvk_rpts_moskovskiy_patriarhat.html?
3. Гусев А. История подготовки Всеправославного Собора // ГОСУДАРСТВО – РЕЛИГИЯ – ЦЕРКОВЬ / Всеправославный собор: подготовка, повестка, контекст. – 2016. – № 1 (34). – С. 128–164.
4. Дамаскин (Папандреу), митр. Автокефалия и способ ее провозглашения: Выступление на Заседании Межправославной Подготовительной Комиссии, Шамбези (1993 г.) // Православие и мир. – Кипр. Изд. Ливани – Нэа Синора, 1994.
5. Єфре́менко О. Розколює православ'я Москва, але звинувачує у цьому Константинополь, – релігійний експерт про конференцію РПЦ в Москві. URL: <https://df.news/2021/09/20/rozkoliuie-pravoslav-ia-moskva-ale-zvynuvachuie-u-tsomu-konstantynopol-relihijnyj-ekspert-pro-konferentsiiu-rpts-v-moskvi>.
6. Саган О. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. К. : Світ Знань, 2004. 912 с.

Ключові слова: еклезіологія, політичний процес, автокефалія, державний вплив, патріарх, догмат, церква, суспільний інститут.

Key words: ecclesiology, political process, autocephaly, state influence, patriarch, dogma, church, social institution.